

Ingrid Nøstberg

Amtsskolene – ungdomsskoler for sin tid*

I 1875 vedtok Stortinget at det skulle etableres amtsskoler i hvert amt (fylke). De skulle være et tilbud til bygdeungdom om videregående utdanning etter endt folkeskole, en mulighet som til da var forbeholdt ungdommen i byene. Både opprettelsen, utviklingen og etter hvert avviklingen av disse skolene speiler den tiden da de var virksomme, en periode på nærmere åtti år. Amtsskolene ble en stor suksess, og de ble en viktig arena for kunnskap og opplysning i en tid der bondesamfunnet gjennomgikk store endringer. I Vestfold ble det opprettet hele tre amtsskoler, som alle utviklet seg i ulike retninger.

Innledning

I de siste tiårene av 1800-tallet ble det opprettet amtsskoler over hele landet. De var i utgangspunktet ambulerende, for på den måten å kunne nå ut til alle bygder i amtet. Skolene ble drevet av amtskommunene (fylkeskommunene fra 1919), og de ble etter hvert kalt ungdomsskoler, og fra 1919 fylkesskoler. Etter noen år ble de fleste skolene permanente med egne skolebygninger.

Amts-/fylkesskolene ble en viktig del av det norske skolesystemet, og de var virksomme i en lang periode. Hva var årsaken til at disse skolene ble opprettet, og hvilke behov skulle de dekke? Kan vi se en utvikling i amtsskolenes rolle og behovsdekning over tid, og kan i så fall denne utviklingen forklares med endringer i samfunnsforholdene? Og i hvilken grad er disse endringene en faktor i nedleggelsen av amtsskoleordningen?

I analysen av disse spørsmålene er det hensiktsmessig å se etableringen av amtsskolene i lys av datidens skoledebatt. Dette var en debatt som var nokså intens, slik debatter om skolen og dens innhold gjerne er. Det er også relevant å se nærmere på amtskommunenes rolle som pådriver, og hvilket engasjement de hadde på skolefeltet. Og ikke minst er det sentralt å se nærmere på avviklingen av amtsskolene og mulige årsaker til at denne skoleformen forsvant ut av det norske skolesystemet i etterkrigstiden.

● Etter at Skiringssal fylkesskole hadde fått sin egen gymsal, fikk også jentene omsider ha gym – noe de ser ut til å ha mestret til fulle! Fra skoleåret 1934–35. Foto: Ukjent / Vestfoldarkivet.

* Artikkelen er fagfellevurdert

I Vestfold ble det opprettet tre amtsskoler: Søndre amtsskole (Skiringssal ungdomsskole), Nordre amtsskole (Sverressal ungdomsskole) og den flyttbare ungdomsskolen. Disse tre skolene fikk en nokså forskjellig utvikling, og ordningen i Vestfold er dermed godt egnet til å belyse amtsskolene som fenomen gjennom hele perioden denne skoleformen eksisterte. Vestfold hadde blant annet en av landets lengst eksisterende flyttbare fylkesskoler, Vestfold flyttbare fylkes-skole, som holdt det gående rundt om på bygdene i fylket helt fram til 1953. Og dagens Skiringssal folkehøyskole i Sandefjord har sitt opphav nettopp i Søndre amtsskole, som ble opprettet i 1876.¹

Bondesamfunnet i endring

For å forstå etableringen og utviklingen av amtsskolene må vi se nærmere på konteksten som danner rammene for framveksten av denne skoletypen. Amtsskolene oppstod i en tid da samfunnet var i stor endring, både i byene og ikke minst på bygdene. Bondesamfunnet, som hadde vært relativt statisk i århundrer, gjennomgikk betydelige endringer i siste halvdel av 1800-tallet og videre inn på 1900-tallet. Det skjedde store teknologiske og organisatoriske endringsprosesser, blant annet mekanisering av landbruket, endrede driftsmetoder og forbedret tilgang til transport/infrastruktur. Bøndene ble gradvis en del av markedsøkonomien, med mer spesialisert produksjon og større grad av pengehusholdning. Industrialiseringen førte ikke bare til vekst i byene og framvekst av nye tettsteder, men også til framveksten av nye samfunnsklasser.

Et viktig element var utbyggingen av kommunikasjon og infrastruktur, noe som ga grunnlag for større mobilitet. Jernbanen ble etablert, med åpning av strekningen Oslo–Eidsvoll i 1854, samtidig som veinettet ble kraftig utbygget. I tillegg ble det bygget en rekke kanalanlegg, som forbedret mulighetene for transport av gods og mennesker. Parallelt med dette kom dampen inn som kraftkilde, og som følge av den ble en mengde lokale og regionale dampskipsruter etablert. Dette, sammen med jernbanen og kanalanleggene, medførte at det ble betydelig enklere å forflytte seg, og til at isolerte bygdesamfunn ble åpnet for omverdenen. Aviser kom nå ut i masseopplag, og de bedre transportmulighetene gjorde postgangen mer effektiv. Informasjon og nyheter ble dermed spredt til folk på en helt annen måte enn tidligere, og det ga grobunn for å utvikle felles interesser og holdninger på tvers av bygdegrensene.

Gjennom formannskapslovene av 1837 ble det lokale selvstyret formelt innført i Norge. I tillegg til kommuner ble også amtskommunene etablert (fylkeskommuner fra 1919).² I utgangspunktet bestod amtskommunene av landkommunene, senere herredskommunene, og ordførerne i disse kommunene utgjorde amtsformann-

skapet. Bykommunene kom først med i fylkeskommunen i 1964. Amtskommunenes oppgaver var i hovedsak de oppgavene som var for store for kommunene til å løse hver for seg, slik som sunnhets- og veivesen. Som vi skal se, ble amtsformannskapet etter hvert også opptatt av skolevesenet. Amtskommunene var på mange måter bygdenes og bøndernes arena.

Samfunnet i perioden 1870–1920 var i høyeste grad et overgangssamfunn. Dette gjaldt ikke minst bygdene. Den endringsprosessen bondesamfunnet gjennomgikk, har blitt karakterisert av dikteren Inge Krokann som «det store hamskiftet».³ Historiker og statsviter Trond Nordby har på sin side karakterisert perioden som det moderne gjennombruddet i bondesamfunnet.⁴ Det er nettopp i det tidsrommet amtsskolene oppstår og blir bygget ut, og blir en ubetinget suksess. Det var et økende behov for kunnskap og opplysning for å kunne møte den nye tiden, og bedre skoletilbud for bygdeungdommen var et viktig tiltak i så måte.

Opprettelsen av amtsskoler

Opprettelsen av amtsskolene i 1875 hadde sin bakgrunn i en lang og intens debatt om en mulig videregående opplæring for ungdom på landet etter avsluttet allmueskole.⁵ Allerede i 1830-årene hadde ideen om en skole for konfirmert ungdom gjort seg gjeldende. Det pågikk en sterk agitasjon for folkeopplysning i disse årene, blant annet med Henrik Wergeland som en av pådriverne.⁶ Flere stortingsmenn ble også etter hvert engasjert i spørsmålet, og mulige løsninger ble drøftet: fra en påbygging innenfor rammene av allmueskolen til etablering av en selvstendig videregående skole. I 1845 ble det fremmet forslag i Stortinget om muligheten for å etablere amtsskoler i hvert amt⁷, og det ble vedtatt at det kunne gis statsstøtte til slike skoler. Vedtaket fikk imidlertid ingen stor praktisk betydning, da det kun var et fåtall av amtene som benyttet seg av tilbudet. Likevel hadde det en prinsipiell betydning, siden det ble fastslått at staten hadde et uttalt ansvar for en videre opplæring av ungdom utover allmueskolen. Vedtaket ga dermed en viktig signaleffekt.

I den pågående skoledebatten var det imidlertid ikke alle som delte dette synet. Enkelte mente at en høyere skole for allmuen ville kunne utvikle seg til politiske «dannelsesanstalter» som kunne lede bonden vekk fra hans egentlige virke. Diskusjonen fortsatte derfor, og løsningen ble at det skulle knyttes såkalte «høyere allmueskoler» til den vanlige allmueskolen, hvilket ble tatt inn i allmueskoleloven av 1860.⁸ Men denne ordningen vakte ingen større interesse i bygdene og festet egentlig aldri rot.⁹

I 1870-årene ble tanken om en egen offentlig skole for bygdeungdommen tatt opp igjen. En viktig pådriver for dette var Nils Hertzberg, den nye ekspedisjons-

sjefen i Kirkedepartementet fra 1874 med ansvar for skolesaker. Han ga skoledirektørene i oppdrag å utrede saken, og de la fram sin innstilling 13. oktober 1874.¹⁰ Skoledirektørene mente det var et økende behov hos bygdeungdommen for kunnskap og skolegang, og at det var allment anerkjent at det eksisterte et «hull» i skoleverket siden det ikke fantes noe tilbud for bygdeungdommen etter konfirmasjonsalderen. De anbefalte to skoletyper: aftenskoler og «en høiere anlagt og bedre udstyret Skole». De sistnevnte ble kalt amtsskoler, og det ble anbefalt minst én skole i hvert amt. Stortinget vedtok forslaget fra skoledirektørene i 1875, og amtsskolene var dermed et faktum.¹¹ De skulle finansieres av staten og amtet i samarbeid.

Amtsskolene viste seg å være et meget vellykket tiltak. Allerede under neste storting måtte departementet tidoble bevilgningene, og i løpet av kort tid var det etablert amtsskoler over hele landet. Etter hvert ble disse kalt ungdomsskoler,¹² og fra 1919 ble de hetende fylkesskoler.

Framveksten av folkehøyskolene

En viktig premissleverandør i debatten om amtsskolene var folkehøyskolebevegelsen. Den hadde sitt utspring i Danmark, i Grundtvigs ideer innenfor pedagogikk og kristendom.¹³ Folkehøyskolene representerte en motsats til tidens såkalte *lærde skoler*, som fokuserte sterkt på klassiske språk og dannelses, med lesing og pugging som hovedmetoden for læring. Folkehøyskolene skulle derimot ikke være en bok- og eksamensskole, men basere seg på undervisning i form av foredrag og samtale. *Det levende ord* skulle være det bærende element. Dessuten var det mye sang, gjerne Grundtvigs egne salmer. Grunntanken var troen på at det fantes et behov for dannelses og opplysning hos vanlige folk, og at fagene og undervisningen måtte bygges på et nasjonalt og kristent grunnlag. Morsmål og diktning, fedrelandskjærlighet og historie – i tillegg til en lys og lett kristendom – utgjorde grunnlaget i Grundtvigs folkehøyskoler. Etter sin grunnidé var de frie og selvstendige, og man ønsket derfor ingen statlig finansiering og kontroll.

Folkehøyskolebevegelsen fant god grobunn i Norge, og i 1864 ble den første folkehøyskolen, Sagatun, etablert på Hamar. I løpet av det neste tiåret ble det etablert hele 35 folkehøyskoler i landet.¹⁴ Denne framveksten vakte imidlertid også strid. Spesielt gjaldt dette det liberale kristendomssynet skolene forfektet, men også det pedagogiske. Man mente at skolene la for ensidig vekt på følelser og fantasi. En av motstanderne var departementets ekspedisjonssjef for skolesaker, Nils Hertzberg, og det har vært hevdet at opprettelsen av amtsskolene nettopp var et mottrekk mot folkehøyskolene fra hans side.¹⁵

Amtsskolene ble en sterk konkurrent til folkehøyskolene, og etableringen av skoler rundt om i landet førte til en stagnasjon innenfor folkehøyskolebevegelsen. I 1898 var det bare seks folkehøyskoler igjen. En medvirkende årsak til nedgangen var også at folkehøyskolene ikke fikk statsstøtte dersom de ikke innrettet sin skoleplan etter amtsskoleplanen. Folkehøyskolene var imidlertid opptatt av å beholde sin frie stilling med hensyn til innhold og undervisning, og kunne ikke godta dette. Fra 1898 ble det likevel besluttet at også folkehøyskolene skulle få statsstøtte, noe som førte til en ny vekstperiode for dem.

Andre skoler for bygdeungdom

En annen skoletype som oppstod på denne tiden, var de private kristne ungdomsskolene. Disse ble etablert av kristne organisasjoner, og den første kom i Heddal i Telemark i 1893.¹⁶ Det var dermed tre skoletyper beregnet på bygdeungdommen som opererte parallelt i disse årene: den offentlige amtsskolen, de private folkehøyskolene og de kristne ungdomsskolene. I 1912 kom det felles bestemmelser for dem alle, «Reglar for ungdomsskolane».¹⁷ I 1949 ble amtsskolene (fylkesskoler fra 1919), folkehøyskolene og de kristne ungdomsskolene samlet under én lov, lov

Sagatun folkehøgskole ble etablert i 1864 på Hamar og var den første i sitt slag i Norge. Folkehøyskolene fant god grobunn i Norge, og antallet vokste raskt. Amtsskolene bygde innholdsmessig på mange av de samme prinsippene som folkehøyskolene, og gikk etter hvert over til å bli folkehøyskoler. Fotografiet er tatt ca. 1880–85. I forgrunnen Herman Anker med datteren Ida. Foto: Ukjent / Anno Domkirkeodden.

om folkehøgskular. Alle skoletypene fikk nå anledning til å kalle seg folkehøgskoler, noe de fleste av dem også gjorde.

Fra 1890-årene ble det også etablert såkalte fortsettelsesskoler, som et alternativ til amtsskolene. Disse var regulert av folkeskoleloven for landet av 1889 og var ment som en påbygning til folkeskolen. Slik sett kan denne skoletypen betraktes som en videreføring av den tidligere ideen om høyere allmueskoler, og ble en klar konkurrent til amtsskolene. Fra 1908 ble det også innført fortsettelsesskoler i byene. Disse skolene var underlagt folkeskolelovgivningen fram til 1946, da de fikk sin egen lov og ble hetende framhaldsskoler¹⁸.

Det må også nevnes at man fra 1916 fikk landsgymnas flere steder i Norge.¹⁹ Dette var internatskoler som ble opprettet med sikte på å gi bygdeungdom bedre mulighet til å ta examen artium, og dermed tilgang til videre studier ved universitetet. De hadde dermed et litt annet nedslagsfelt enn amtsskolene og de andre ungdomsskolene. Landsgymnasene var fireårige og bygde på syv-årig folkeskole og et års fortsettelsesskole (framhaldsskole). Man slapp dermed kravet om middelskoleeksamen, som gjaldt for de tradisjonelle gymnasene i byene. Det ble i alt opprettet tolv landsgymnas rundt om i landet, og ordningen varte fram til 1965.

Amtsskolenes organisering

Amtsskolene ble vedtatt uten stor debatt om saken i seg selv. Når det gjaldt hvem som skulle styre skolen, var det derimot stor uenighet.²⁰ Departementet foreslo at stiftsdireksjonen skulle ha styringen, på lik linje med allmueskolen.²¹ Opposisjonen i kirkekomiteen ønsket derimot at amtsformannskapet skulle gis større myndighet i sakens anledning. De mente stiftsdireksjonen ikke burde ha noe med amtsskolene å gjøre, «da dette ikke er Kirke- eller Religionsskoler, men alene Statsskoler».²² Striden gjenspeiler slik sett viktige skillelinjer i tiden – mellom det statlige embetsmannsstyret og folkestyret representert gjennom amtskommunen. Helt fram til byenes inntreden i 1964 bestod amtskommunene av landkommunene i amtet, og ordførerne utgjorde amtstinget. Amtskommunen var dermed på mange måter bøndernes arena.

Løsningen på striden ble et kompromiss. Ved kongelig resolusjon av 5. mai 1875 ble det bestemt at amtsskolene skulle bestyres av en kommisjon bestående av skoledirektøren og «saamange af Amtsformandskabet i eller udenfor dets Midte udnævnte Mænd, som det bestemmer».²³ Stiftsdireksjonen fikk likevel stor innflytelse ved at den skulle godkjenne skolenes planer samt stå for ansettelse av lærerne.

Amtsskolenes innhold

I 1877 ble amtsskolene igjen diskutert på Stortinget. Det ble da vedtatt at amtsformannskapene skulle godkjenne skolenes planer, og at skolene skulle bestyres av en kommisjon bestående av skoledirektør og representanter fra amtsformannskapet. Kommisjonen fikk navnet *amtsskolekommisjonen*.²⁴ Stiftsdireksjonen mistet med dette all kontroll over amtsskolene, som nå fullt og helt lå under amtsformannskapet. Med folkeskoleloven av 1889 ble disse skolene lagt under det da nyopprettede *amtsskolestyret* (fylkesskolestyret fra 1919). Det ble altså amtenes egen sak om de ville ha amtsskoler eller ei, og de kunne selv utarbeide sin egen skoleplan.

Amtsskolene bygde på avsluttet folkeskole og var beregnet på ungdom over konfirmasjonsalder. Den bestod av et kurs på tretti skoleuker, enten over ett eller to år. For å kunne være et tilbud til så mange som mulig ble det anbefalt at skolene var ambulerende, dvs. at de flyttet fra bygd til bygd. Skolene skulle i utgangspunktet ikke basere seg på skolepenger, men være gratis for elevene. Staten stod for mesteparten av utgiftene til lærerlønn, mens amtet bevilget resten fra amtskolekassen. Vertskommunene tok utgiftene til husvære.

Myndighetene ga ikke pålegg om noen bestemt undervisningsplan, men lot dette være opp til den enkelte skole. Planen måtte imidlertid godkjennes av stiftsdireksjonen, senere amtsformannskapet og amtsskolestyret. Skoleplanene kunne dermed tilpasses de ulike landsdelenes behov. Kunnskapsfag som norsk,

Amtsskolene hentet inspirasjon fra de «grundtvigske» folkehøyskolene, og i undervisningen ble det lagt vekt på «det levende ordet» gjennom foredrag og samtale. Her er elever på Skiringssal ungdomsskole (tidl. Søndre amtsskole) samlet i foredragssalen skoleåret 1934–35. Foto: Ukjent / Vestfoldarkivet.

regning, historie, geografi og naturkunnskap skulle vektlegges. Amtsskolene skulle være en allmenndannende skole for bygdeungdom, med utspring i behovet for kunnskap og folkeopplysning.

Innholdet i amtsskolene var i utgangspunktet mye av det samme som var foreslått for de høyere allmueskolene som det ble åpnet for i allmueskoleloven av 1860. Vel så stor innflytelse hadde imidlertid folkehøyskolen hatt. Det viste seg at amtsskolene ikke skilte seg vesentlig ut fra folkehøyskolene når det gjaldt livssyn, målsetting og arbeidsmåte. Planen for amtsskolene lå nokså tett opp til det pedagogiske grunnsynet innen folkehøyskolen, med vektleggingen av «det levende ord» gjennom foredrag, samtale og sang. Skolen fikk i praksis samme pedagogiske frihet som folkehøyskolene hadde. Det viste seg også at mange av dem som ble lærere i amtsskolene, hadde sin bakgrunn nettopp fra folkehøyskolene.²⁵

Amtsskolene kommer til Vestfold

Etter at Stortinget hadde vedtatt ordningen med amtsskoler i 1875, ble det etablert skoler flere steder i landet. Amtstinget i Jarlsberg og Larvik amt var raskt på banen og vedtok samme år å opprette to skoler i amtet²⁶. Det enstemmige vedtaket fra 10. juni 1875 lyder slik:

Til Amtsskoler bevilges 200 Spd. Det 3-dobbelte Beløb af offentlige Midler 600 Spd. Til sammen 800 Spd., hvilket Beløb i Forening med de indkomne Skolepenge stilles til Amtsskole-Bestyrelsens Raadighed for i Budget-Aaret at anvendes til 1 eller efter Omstændighederne 2 Amtsskolars Oprettelse og Drift i Amtet.²⁷

Til å styre skolene ble det valgt fire menn som sammen med skoledirektøren skulle utgjøre amtsskolekommisjonen i Jarlsberg og Larvik amt. Kommisjonen arbeidet raskt, og den første amtsskolen i Vestfold åpnet 7. januar 1876 på gården Ås i Sande.²⁸ Den fikk navnet Jarlsberg og Larviks Amtsskole. Skolen var, slik Stortinget hadde lagt opp til, ambulerende og flyttet rundt fra bygd til bygd. De første årene var den stasjonert i Sande, Botne, Slagen, Andebu, Brunlanes og Hedrum. Fra 1897 ble den værende fast i Sandar, og fikk navnet Søndre amtsskole.

Den andre amtsskolen i Vestfold ble opprettet 13. oktober 1876, bare noen måneder etter den første skolen.²⁹ Det første året holdt skolen til i Sandar, men flyttet deretter videre til Lardal, Tjølling, Brunlanes, Stokke, Andebu, Strømsgodset. I perioden 1902-06 holdt skolen seg i ro i Våle, i kommunelokalet på Sørby. Skolen gikk under navnet Nordre amtsskole.

Det første kurset på amtsskolen i Sande startet opp med 44 elever.³⁰ Dette var bondegutter vesentlig fra de nordre bygdene i Vestfold, men også enkelte fra

Elevene ved Søndre amtsskole på Nordby i Sandar, Vestfold, skoleåret 1900-1901. Amtsskolene var et tilbud for bygdeungdom etter endt folkeskole, men i de første kullene kunne det være nokså stor spredning i elevenes alder. Foto: J. Dahl, Sandefjord / Vestfoldarkivet.

Eggedal og Sigdal i Buskerud. Elevene var ungdommer over konfirmasjonsalder, noen også godt voksne – en av elevene var 44 år! Den andre amtsskolen, i Sandar, hadde 19 elever på første kurs.³¹

Amtsskolene ble i hovedsak finansiert av amtskommunen og staten. Amtstinget vedtok likevel at elevene skulle betale skolepenger på 3 spesidaler.³² Deler av dette gikk til vertskommunene – til lokale, lys, brensel og renhold. Begge skolene startet tidlig opp med kurs for jenter, og allerede andre skoleår kunne man tilby tre måneders kurs for jenter på sommeren. Fra 1897 ble det innført fellesundervisning for gutter og jenter ved begge amtsskolene, og de spesielle jentekursene falt da bort.³³

Undervisningen

Amtsskolene i Jarlsberg og Larviks amt måtte forholde seg til en egen plan for amtsskolene i Christiania stift, godkjent av stiftsdireksjonen 9. november 1875.³⁴ Der heter det at amtsskolenes formål er å gi ungdommen «en paa kristelig Grundvold bygget videregaaende Oplysning, afpasset efter Landbefolkningens Vilkaar». Og undervisningen skulle ha for øye «dels i Almindelighed at vække Elevernes Aandsliv og Aandsevne, dels at meddele dem saadanne Kundskaber og Færdigheder som de i sit senere Liv mest vil have Brug for».

Fagene som stod på planen, var av allmenndannende karakter. Det skulle undervises i kristendomskunnskap, historie og geografi. Videre undervisning i

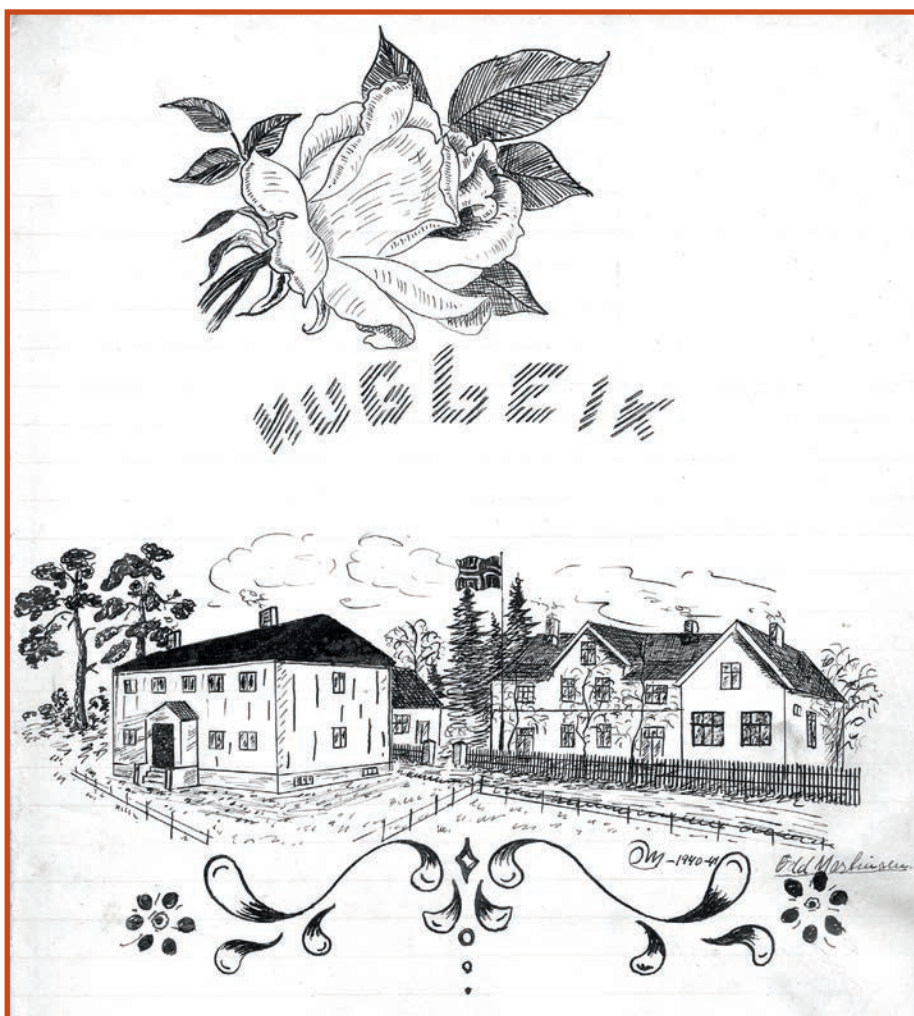
Fra 1897 tilbød begge amtsskolene i Vestfold undervisning i husstell, som noen av de første i landet. Husstellundervisningen ble svært populær, og amtsskolestyret satte derfor i gang omreisende kurs i bygdene, med amtsskolenes lærere og kjøkkenutstyr. Fotografiet viser kjøkkenklassen ved Skiringssal ungdomsskole i 1906. Foto: M. Himberg / Vestfoldarkivet.

«modersmålet», som innbefattet lesing av litteratur, språklære og «selvstændige skriftlige Utarbeidelser, Breve og Forretningsskrivelser». I naturkunnskap skulle elevene lære om «det menneskelige Legemes bygning», viktige dyr og planter samt «Naturkræfterne og deres praktiske Anvendelse». Videre skulle det undervises i regning og «Udmaalingslære», tegning og sang – både enstemmig og «lettere flerstemmige Sange». Dersom det var mulig, skulle det også gis undervisning i «Legemsøvelser» hver dag i 15 minutter etter skoletid. Til militære øvelser kunne man bruke én ettermiddag annenhver uke. Det var også mulighet for undervisning i «et fremmed Sprog» for elever som ønsket det – mot en ekstra godtgjørelse til læreren.

Undervisningsformen skulle, i tillegg til bruk av lærebøker, baseres på foredrag og samtale – ikke ulikt hvordan folkehøyskolene ble drevet. Ved kursets slutt skulle elevene få vitnesbyrd om «deres Kundskaber og Forhold ved Skolen», og for de som ønsket det, skulle det avholdes avgangsprøver, enten i samtlige eller i enkelte fag.

Etter hvert ble undervisningstilbudet ved amtsskolene utvidet. Fra opprinnelig å fokusere på de vanlige lesefagene tilbød skolene etter hvert også mer praktisk orienterte fag. I planen for amtsskolene i Jarlsberg og Larviks amt fra 1897 er fagtilbudet supplert med både sløydundervisning for guttene og håndarbeid for jentene, i tillegg til «huslig økonomi» og utvidet undervisningstid til «Legemsøvelser».³⁵ Den

I 1928 ble det stiftet et eget elevlag ved Skiringssal ungdomsskole. Både skolens elever og tidligere elever kunne være medlemmer. Det ble holdt medlemsmøter ca. to ganger i måneden, og det var variert program med foredrag, diskusjon, opplesning, musikk og lek. Laget hadde en egen håndskreven avis, «Hugleik». Den gir et innblikk i skolens «indre liv» på en helt annen måte enn hva skolens eget arkiv kan gi. Avisen er delvis illustrert av tegnekyn-dige elever, her representert ved forsiden fra 1940. Kilde: Vestfoldarkivet.

søndre skolen hadde startet med sløyd allerede i 1893. I 1897 innførte også begge amtsskolene undervisning i husstell, som noen av de første skolene i landet. Sandefjord hadde i 1890–91 satt i gang Norges første skolekjøkken for folkeskolen, og amtsskolene kunne nyte godt av de samme lærerkreftene.³⁶ Husstellundervisningen ved amtsskolene ble såpass populær at amtsskolestyret satte i gang omreisende kurs i bygdene, med amtsskolenes lærere og kjøkkenutstyr.

Fra 1913 ble det satt i gang egen landbruksklasse ved Skiringssal, og i 1932 ble veving innført som fag.³⁷ I 1934 vedtok fylkestinget at det skulle settes i gang et to måneders kurs for kvinner ved skolen med fagkretsen husstell, søm og veving. I tillegg ble det holdt foredrag i barnpsykologi, litteratur og historie, husholdningsregnskap, sykepleie og spedbarnsstell. Kursene ble veldig populære, og i årene som fulgte, var det langt flere søkere enn det var plasser.

I 1928 ble det stiftet et eget elevlag ved Skiringssal, med medlemsmøter et par ganger i måneden. Programmet på møtene varierte, og bestod av foredrag, diskusjon, opplesning, musikk og lek. Elevlaget var et viktig supplement til skolens øvrige virksomhet, både faglig og sosialt.

Amtsskolene blir faste

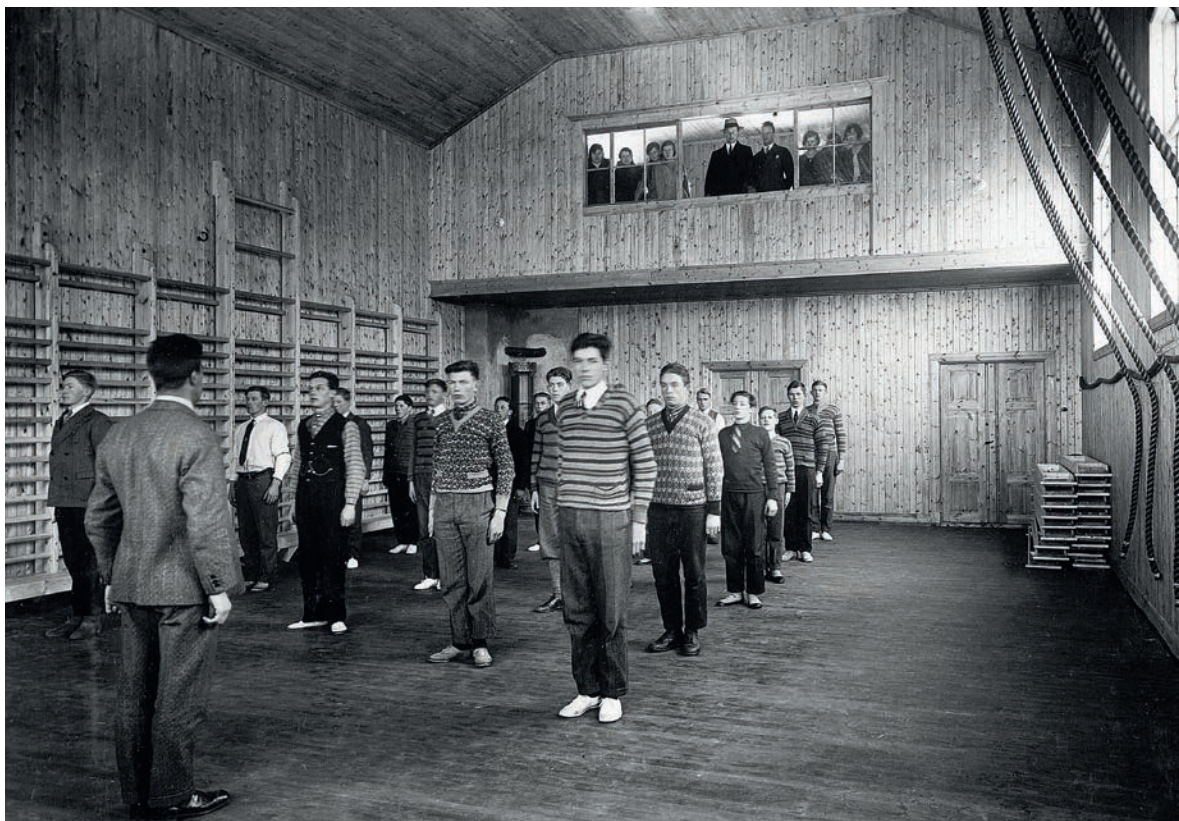
Det hadde lenge vært utfordringer ved at amtsskolene stadig var på flyttefot. Det var vanskelig å finne egnede lokaler som var store nok til alle elevene som søkte seg til skolene. I 1902 hadde antallet søkere til Søndre amtsskole vært over 130, og flere måtte avvises pga. plassmangel. Amtsskolen hadde også endret karakter i løpet av sine 25 år, fra å være en ren teoretisk skole til å tilby også mer praktiske fag som sløyd og håndarbeid, noe som stilte nye krav til lokaler. I sitt budsjettforslag til amtstinget i 1903 beskriver amtsskolestyret den uholdbare situasjonen. At man har vært nødt til å avvise søkere, er «... i Sandhed en stigende Uretfærdighed mod vor Ungdom og i aabenbar Strid med Amtsskolens egen Plan og dens Maal». De mener at «Amtsskolen maa enten skrues tilbage til sin oprindelige Skikkelse af en beskjedne Bygdeskole, eller der maa skaffes den faste, tidsmæssige Lokaler ...».³⁸

Amtstinget drøftet forslaget på møtet 1. april samme år, og sa seg langt på vei enig med amtsskolestyret:

Af hensyn til vor Ungdoms videre Udvikling trænger vi to godt udstyrede Ungdomsskoler i Amtet. Det vedtas i første omgang at Søndre amtsskole skal få egne lokaler i det inneværende år, og amtsskolestyret bemyndiges til at træffe Afgjørelse om Stedet, hvor Skolen bør ligge, samt til at erhverve Tomt.³⁹

Herredene i sørfylket ble forespurt om tilskudd til bygging av lokaler for en fast skole, og etter en nærmere vurdering ble Sandars tilbud ansett som det beste. I 1903 fikk skolen dermed sin egen skolebygning på gården Nordby i Sandar. Samtidig skiftet den navn til Skiringssal ungdomsskole.

Når det gjaldt Nordre amtsskole, var ikke situasjonen like kritisk som for den søndre. Fra skoleåret 1902 hadde den holdt hus i kommunelokalet på Sørby i Våle, og dette lokalet dekket skolens primære behov inntil videre. I 1907 vedtok imidlertid amtstinget at også «Nordre Amtsskole skulle få egen fast skolebygning fra skoleåret 1908-1909».⁴⁰ Det ble bestemt at den skulle stasjoneres i Sande, bl.a. på grunn av togforbindelsen fra både nord og sør. Skolen hadde allerede i 1903, samtidig med navnebyttet for den søndre skolen, fått navnet Sverressal ungdomsskole. Den omflakkende tilværelsen for de to amtsskolene var dermed forbi.

Søkningen var i utgangspunktet meget god til begge skolene. Etter hvert ble det noe sviktende søkning til Sverressal, og elevtallet sank. Til slutt ble det såpass lavt at skolen ble nedlagt; det skjedde i 1926.⁴¹

Skiringssal ungdomsskole levde imidlertid videre i beste velgående, og den ble etter hvert utvidet for å dekke de behovene som særlig de praktiske fagene medførte. I 1931 kunne skolen innvie en ny gymnastikkbygning, noe som førte til at også jentene fikk ha gym. I samme bygning ble det innredet en egen vevstue. Samme år ble den gamle hovedbygningen reparert, og nytt innbo og materiell ble anskaffet. I 1935 ble verkstedbygningen oppført.⁴²

Etter at skolen ble fast i 1903, holdt elevtallet seg relativt stabilt. Det var gjennomsnittlig 40–50 elever pr. år, med noe synkende elevtall i slutten av 1920-årene. Fra 1930 steg elevtallet betydelig, og i skoleåret 1935/36 var det hundre elever ved skolen. Søkningen var så stor at ikke alle som ønsket det, fikk plass. I krigsårene var også elevtallet rundt hundre, men i 1944–45 var bygningene beslaglagt av tyskerne, og det ble følgelig ikke holdt skole. Etter frigjøringen startet skolen opp igjen, og over to hundre elever søkte seg dit, men mange fikk avslag. I de følgende årene stabiliserte elevtallet seg på 80–85 elever pr. år.⁴³

I 1931 kunne endelig Skiringssal ungdomsskole innvie en helt ny gymnastikkbygning. «Legemsøvelser» ble tidlig et viktig fag ved amtsskolene, men undervisningen hadde for det meste foregått utendørs. Foto: Ukjent / Vestfoldarkivet.

I 1951 ble skolen omgjort til folkehøyskole, iht. den nye loven om folkehøyskoler av 1949. Fra da av fikk den navnet Skiringssal folkehøyskole. I 1961 fikk skolen eget internat. Før dette bodde elevene enten hjemme, eller de ble innlosjert privat i bygda.

Den flyttbare fylkesskolen

I forbindelse med at Nordre amtsskole fikk sin egen skolebygning, og at begge amtsskolene dermed ble faste, ble det diskutert hvordan man best kunne sikre et fullverdig tilbud til hele amtet. Amtsskolestyret mente at man som erstatning burde opprette en flyttbar og mindre amtsskole «der kunde komme de mer afsides liggende Bygder i Amtet til gode».⁴⁴ Forslaget hadde riktignok blitt fremmet allerede i 1903, men skolen ble først vedtatt opprettet i 1907, som en konsekvens av at den nordre skolen var blitt fast.⁴⁵

Den nye skolen startet opp 16. oktober 1907, på gården Svelvik på Tjøme, med tretti elever i alderen 14–27 år. I 1909 flyttet skolene videre til Lardal, og deretter til Brunlanes.

Fra 1919 bar skolen navnet Vestfold flyttbare ungdomsskole, og senere Vestfold flyttbare fylkesskole. I 1951 ble både den flyttbare fylkesskolen og Skiringssal ungdomsskole omgjort til folkehøyskoler, i tråd med den nye loven om folkehøyskoler i 1949. Navnene ble da Vestfold flyttbare folkehøyskole og Skiringssal folkehøyskole.⁴⁶

Etter hvert kom tanken om at også den flyttbare fylkesskolen skulle gjøres fast, og i 1938 ble saken lagt fram for fylkestinget.⁴⁷ Argumentene var de samme som tidligere, at undervisning i de praktiske fagene som sløyd, skolekjøkken og spesielt gymnastikk var svært vanskelig å gjennomføre uten ordentlige lokaler. Det ble også pekt på at man i de fleste andre fylker for lengst hadde gått bort fra «omflakkende ungdomskoler» – eller «nomadeskoler» – av denne typen. Men flertallet fant det likevel ønskelig å beholde skolen slik den var foreløpig, da man mente den hadde «stor betydning for de bygder som ligger vanskelig til for å søke faste ungdomsskoler». I 1940 ble imidlertid saken fremmet på nytt, og fylkestinget vedtok da å nedsette en komité til å utrede spørsmålet nærmere.⁴⁸ Saken ble imidlertid forsinket pga. okkupasjonen i 1940. Skolen var også stengt i årene 1940–45.

I 1945 ble saken tatt opp igjen, og på fylkestingets høstmøte ble vedtaket om nedsettelse av en komité for å utrede saken gjentatt.⁴⁹ Komiteen avga sin innstilling, og fylkestinget vedtok i 1946 at «den flyttbare fylkesskole går over til å bli fast så snart forholdene tillater det».⁵⁰ I 1947 ble det vedtatt at skolen skulle lokaliseres i Hof kommune, foreløpig uten nærmere bestemmelse om hvor.⁵¹

Etter hvert fikk både Søndre og Nordre amtsskole i Vestfold egne skolebygninger og ble dermed faste. Som kompensasjon opprettet amtstinget i 1906 en flyttbar og mindre amtsskole «der kunde komme de mer afsides liggende Bygder i Amtet til gode». Denne skolen fikk etter hvert navnet Vestfold flyttbare fylkesskole og var i drift helt fram til 1953. Den ble dermed den lengst eksisterende flyttbare amts-/fylkesskolen i landet. Skoleåret 1922 holdt den hus i Andebu, og fotografiet viser elever i husveggen. Foto: Th. Larsen / Slottsfjellsmuseet.

I 1953 tas tomtespørsmålet opp igjen i fylkestinget, og det vedtas at man skal jobbe videre med tilbudet fra Hof kommune.⁵² Det ble imidlertid pekt på at skolesituasjonen i fylket nå var endret, med utbygging av moderne yrkesskoler,⁵³ og en egen husflidsskole.⁵⁴ Da fylkestinget igjen behandlet saken året etter, ble det vist til at den flyttbare skolen de siste årene hadde hatt problemer med sviktende elevsøkning.⁵⁵ I skoleåret 1953/54 hadde det rett og slett ikke vært nok elever til å kunne starte opp noe kurs. I 1955 vedtok derfor fylkestinget at det ikke ønsket å bygge noen ny fast folkehøyskole i nordfylket, men isteden ta sikte på med tiden å bygge internat ved Skiringssal folkehøyskole. Man åpnet imidlertid for muligheten til å ta saken opp igjen «dersom behovet skulle tilsi det», hvilket aldri ble gjort.

Den flyttbare fylkesskolen i Vestfold var altså i drift fram til 1953, som en av de lengst eksisterende ambulerende amtsskolene i landet.⁵⁶ Når den så opphørte, skyldtes ikke dette noen aktiv handling, men snarere at skolen ble oppløst av seg selv. Den utløsende årsaken var helt klart manglende elevsøkning, en trend som hadde vedvart i flere år. Men den underliggende årsaken var nok at tiden hadde løpt fra den ambulerende skoleformen som amts-/fylkesskolene representerte. Og når fylkestinget ikke prioriterte å gjøre skolen fast, var det ikke lenger grunnlag for å holde liv i den. Framveksten av nye skoleslag etter krigen, som yrkesskoler og husflidsskoler, bidro også til at fylkesskolen ikke lenger var like nødvendig.

Amtsskolene – en skole for sin tid

Som vi har sett, oppstod amtsskolene ut fra et behov og et ønske fra myndighetenes side om å kunne gi bygdeungdommen en videregående opplæring utover folkeskolen. Dette hadde inntil da i praksis vært forbeholdt byungdom, som hadde tilgang til både middelskole og gymnas. Amtsskolene oppstod også i en tid der samfunnet som sådan var i stor endring. Bondesamfunnet gjennomgikk en modernisering i stor skala, med endringer innenfor teknologi, organisering, kommunikasjon og infrastruktur. Samtidig skjøt industrialiseringen fart, med store ringvirkninger for både by og bygd.

I kjølvannet av samfunnsendringene oppstod det et økende behov for kunnskap og opplæring. Amtsskolene, som var i funksjon i nærmere åtti år, spilte utvilsomt en betydelig rolle i et opplysningsperspektiv i denne endringsperioden. Disse skolene var i realiteten det eneste allmennfaglige videregående skoletilbudet for ungdom på bygdene på den tiden.

Beslutningen om etablering av amtsskoler kom ikke «over natta», den var tvert imot resultat av en lang og tidvis opphetet skoledebatt. Til grunn for beslutningen lå en erkjennelse av at det var et statlig ansvar å etablere et skoletilbud også for bygdeungdommen, og at det i så måte eksisterte et «hull» i det daværende skolesystemet. Flere løsninger ble diskutert, og både høyere allmueskoler og aftenskoler ble etablert og prøvd ut, men de slo aldri helt an. Amtsskolene, derimot, viste seg å bli svært så livskraftige og populære blant ungdommen. Bare i Vestfold er det beregnet at over ti tusen elever var innom de tre amtsskolene i perioden 1876–1951.⁵⁷

Parallelt med amtsskolene ble det, som vi har sett, etablert private folkehøgskoler i tråd med den danske folkehøgskoletradisjonen. I starten var det strid rundt ulike syn på pedagogikk og kristendom, og skolene kom i en viss konkurransesituasjon overfor hverandre. Dette gikk seg imidlertid ganske raskt til, og de to skoletypene bygde på det samme pedagogiske grunnsynet med en nokså fri undervisningsform. De fleste amts-/fylkesskolene gikk da også over til å bli folkehøgskoler etter 1949.

Amtsskolene ble i hele sin tid drevet av amts-/fylkeskommunene. Skoledriften kan ses som en naturlig del av det fylkeskommunale virkeområdet. Helt fram til byenes inntreden i 1964 var fylkeskommunen et forvaltningsorgan for landkommunene i fylket, og hadde slik sett som oppgave å ivareta bygdenes interesser. Amtsskolene kan dermed sies å være, sammen med landbruksskoler og husmorskoler, det viktigste fylkeskommunale bidraget på skolefeltet helt fram til 1964. Fylkeskommunene overtok da ansvaret for gymnasene og mange av yrkesskolene, og har i dag ansvaret for all videregående opplæring.⁵⁸

Elever utenfor skolebygningen på Skiringssal fylkesskole skoleåret 1934-35. Foto: Ukjent / Vestfoldarkivet.

Forhandlingsprotokollene fra Vestfold fylkesting viser dette engasjementet for amts-/fylkesskolene fra fylkeskommunens side. Ikke minst kommer dette fram i diskusjonene rundt avviklingen av den flyttbare fylkesskolen. Det var viktig for fylkestingsrepresentantene å opprettholde et tilbud for ungdommen i hele fylket, også i de mer avsidesliggende bygdene. Skolen ble da heller aldri formelt avviklet, men ble mer eller mindre løst opp av seg selv på grunn av for liten elevsøkning.

Dette peker på en av hovedgrunnene til at amts-/fylkesskolene etter hvert ble faset ut som skoleform. Tiden var rett og slett løpt fra amtsskolen. Andre og mer moderne skoletyper ble etablert etter krigen – spesielt yrkesskolene, husflidskolene og framhaldsskolene –, og disse fylte da den plassen som amtsskolene hadde hatt. Samtidig gjennomgikk folkeskolen store endringer, og den moderne ungdomsskolen ble etablert som del av den obligatoriske grunnskolen for hele landet. Amtsskolene hadde utspilt sin rolle, noe som illustreres tydelig i skolenes utviklingsforløp i Vestfold.

Amtsskolene oppstod altså i sin tid ut fra et tydelig behov, i en periode preget av store endringer i bondesamfunnet, og de fylte denne funksjonen så lenge behovet eksisterte. Når det øvrige skolesystemet ble bedre utbygget, ble denne skoleformen faset ut. Men uten amtsskolene hadde ikke ungdom på bygdene hatt samme mulighet for videregående utdanning i de åtti årene skolene eksisterte. Norsk skolehistorie kan derfor ikke skrives uten å vise til amtsskolenes betydelige bidrag.

Noter

- 1 Vestfoldarkivet oppbevarer arkivene etter to av Vestfolds amtsskoler: Søndre amtsskole (Skiringssal folkehøyskole) og Vestfold flyttbare fylkesskole. Det er ikke kjent om det er bevart noe arkivmateriale etter Sverressal ungdomsskole.
- 2 Næss, Hovland, Grønlie, Baldersheim, Danielsen 1987: 51 ff.
- 3 Krokann 1942
- 4 Nordby 1991
- 5 Bergsgård 1951: 9 ff.
- 6 Bergsgård 1951: 11
- 7 I 1919 endret amtene navn til fylker.
- 8 Lov om allmueskolevesenet på landet av 1860, Kap. 4. «Om den høiere Almueskoles Indretning».
- 9 Bergsgård 1951: 21
- 10 St.forhandl. 1875, St.Prp. nr. 2: 66–70
- 11 St.forhandl. 1875, 7: 30–31
- 12 Begrepet må ikke forveksles med dagens ungdomsskole, som ble innført gradvis i løpet av 1960-tallet, endelig stadfestet gjennom lov om grunnskolen av 1969.
- 13 Myhre 1992: 53 ff.
- 14 Bergsgård 1951: 22
- 15 Myhre 1992: 57
- 16 NOU 1976: 39: 23–24
- 17 Reglar for ungdomsskolane. Vedtatt av Stortinget 2. mai 1912, gjeldende fra 1. juli 1913.
- 18 Lov om framhaldsskoler 1946.
- 19 Forr, Vold 2007: 7–10
- 20 Bergsgård 1951: 43
- 21 Lov om allmueskolevesenet på landet av 1860, Kap. 8. «Om bestyrelse og Tilsyn»
- 22 St.forhandl. 1875, 6: 230
- 23 St.forhandl. 1875, 7: 30–31
- 24 St. forhandl. 1877, 7: 29
- 25 Bergsgård 1951: 37 og Asphaug 1951: 49–50
- 26 Vestfold og Larvik amt skiftet i 1919 navn til Vestfold fylke. Amtstinget ble fra da av hetende fylkesting. Amtskommunen/fylkeskommunen bestod av herredskommunene i amtet/fylket. Byene ble med i fylkeskommunen fra 1964.
- 27 Jarlsberg og Larvik amtstingsforhandlinger (JL-AT) 1875, sak nr. 47 og 42
- 28 Asphaug 1951: 17–21
- 29 Asphaug 1951: 34–35
- 30 Asphaug 1951: 12
- 31 Asphaug 1951: 34
- 32 Asphaug 1951: 14
- 33 Asphaug 1951: 22
- 34 JL-AT 1876, sak nr. 30
- 35 *Plan for Amtsskolerne i Jarlsberg og Larviks amt. 1897*
- 36 Asphaug 1951: 22
- 37 Asphaug 1951: 20–31
- 38 JL-AT 1903, sak nr. 20
- 39 JL-AT 1903, sak nr. 20 og 43
- 40 JL-AT 1907, sak nr. 47
- 41 Asphaug 1951: 41
- 42 Asphaug 1951: 28
- 43 Oversikten over elevtallene er hentet fra Asphaug 1951: 28–29
- 44 JL-AT 1907, sak nr. 47
- 45 JL-AT 1907, sak nr. 36
- 46 Vestfold fylkestingsforhandlinger (V-FT) 1951, sak nr. 22
- 47 V-FT 1938, sak nr. 124
- 48 V-FT 1940, sak nr. 127
- 49 V-FT 1945, sak nr. 14
- 50 V-FT 1946, sak nr. 34
- 51 V-FT 1947, sak nr. 19
- 52 V-FT 1953, sak nr. 22
- 53 De moderne yrkesskolene ble etablert som følge av lov om yrkesskoler og håndverk og industri av 1. mars 1940, med ikrafttredelse i 1945.
- 54 Etter krigen ble det bygget opp husflidsskoler i de fleste fylker. Skolene ble drevet av fylkeskommunene. Vestfold husflidsskole ble opprettet i 1948 (skiftet navn til Gloppe videregående skole i 1987).
- 55 V-FT 1954, sak nr. 28 og 27
- 56 I 1939–40 var det kun tre fylkesskoler igjen som var ambulerende: Vest-Agder, Sør-Trøndelag og Vestfold (kilde V-FT 1946, sak nr. 34). Det hevdes at Vestfold flyttbare fylkesskole var den som ble sist lagt ned.
- 57 Asphaug 1951: 48
- 58 Nøstberg 2014. Wikipedia

Litteratur og kilder

- Asphaug, Halfdan (1951). *Vestfold fylkes ungdomsskoler i 75 år*. Tønsberg.
- Bergsgård, Arne (1951). «Skipinga av amtsskulane». Artikkel i Nygård, Kristian mfl. (1951). *Frå amtsskole til folkehøgskole*. Trondheim: Noregs fylkesskolelærarlag.
- Forr, Gudleiv og Vold, Helge (red.) (2007). *Landsgymnaset*. Oslo.
- Krokann, Inge (1942). Det store hamskiftet i bondesamfunnet. *Norsk kulturhistorie*, b. 4, Bugge, Anders og Sverre Steen (red.). Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Myhre, Reidar (1992). *Den norske skoles utvikling. Idé og virkelighet* (5. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Nordby, Trond (cop. 1991). *Det moderne gjennombruddet i bondesamfunnet. Norge 1870-1920*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NOU 1976: 39. *Folkehøgskolens stilling i Skoleverket*. Oslo.
- Nøstberg, Ingrid (2014). «Videregående opplæring». Fagartikkel i Wikipedia i forbindelse med Arkivforbundets prosjekt Fylkeskommunal forvaltningshistorie: https://no.wikipedia.org/wiki/Videreg%C3%A5ende_oppl%C3%A6ring
- Næss, Hans Eyvind mfl. (cop. 1987). *Folkestyre i by og bygd. Norske kommuner gjennom 150 år*. Oslo: Universitetsforlaget.
- St.forhandl. St.Prp. nr. 2 (1875): *Oplysningsvæsenets Fonds Budget, Betænkning angaaende de Foranstaltninger, der antages at burde træffes for at meddele den konfirmerede Ungdom en videregaaende Undervisning*.
- St.forhandl., 7 (1875): *Storthingets Forhandlings-Protokoller 1875*.
- St.forhandl., 6 (1875) Innst. S. nr. 67: *Indstilling fra Kirkekomiteen angaaende nogle Poster paa Oplysningsvæsenets Understøttelsesfonds Budget*.
- St.forhandl. 7 (1877): *Storthingets Forhandlings-Protokoller 1877*.
- Plan for Amtsskolerne i Jarlsberg og Larviks amt*. Tønsberg Aktietrykkeri 1897.

Forkortelser:

Jarlsberg og Larvik amtstingsforhandlinger: JL-AT
Vestfold fylkestingsforhandlinger: V-FT
Stortingsforhandlinger: St.forhandl.